

WITTGENSTEINAS: MISTIŠKA, KAD PASAULIS YRA

Augustinas Dainys

Vilniaus universiteto
Filosofijos istorijos ir logikos katedra
Didlaukio g. 47, LT-2057 Vilnius
Tel. 276 25 80
Faks. 276 26 81
El. paštas: audai@takas.lt

Straipsnyje aptariami L. Wittgensteino „Loginio-filosofinio traktato“ aforizmai, skirti mistiškumo problemai. Svarstoma jų vieta „Traktato“ visumoje. Aiškinamasi, kuo jie „Traktatą“ daro išskirtiniu kalbos filosofijos veikalu. „Traktatas“ turi dvi dalis – apie vieną gali būti kalbama, o apie kitą – tylima. Analizuojamas gamtamokslinės ir mistinės perspektyvų santykis. Apie gamtamokslinę perspektyvą gali būti kalbama, o apie mistinę – tylima. Parodoma, kad „Traktatas“ buvo parašytas iš transcendentinės perspektyvos: žvelgiant į pasaulį iš išorės taip, kaip žvelgia į pasaulį Dievas. Aptariamas „Traktato“ platonizmas ir išskylanti trečiojo problema. Atskleidžiama Wittgensteino žiūros nužmoginanti tendencija ir galimos totalitaristinės implikacijos.

Prasminiai žodžiai: pasaulis, gamtamokslis, mistiškumas, transcendencija, parodymas.

Įvadas

XX a. filosofiją veikė du pagrindiniai veiksniai: 1) gamtamokslio pažanga, kuri padarė radikalią įtaką mūsų gyvenamajam pasauliui, ir 2) žmogaus egzistencijos suprobleminimas, kurio pirmtakai buvo S. Kierkegardas ir F. Nietzsche. Didžiausio XX a. mąstytojo Liudwigo Wittgensteino filosofijoje, bent ankstyvojoje jo kūryboje, kurią reprezentuoja *Loginis-filosofinis traktatas*, galime atpažinti šiuos du veiksnius. A. Janikas ir S. Toulminas sako, kad Wittgensteino projektas siekė „suderinti Herto ir Boltzmanno fiziką su Kierkegardo ir Tolstojaus etika“ (Hodges 1990: 7). Tai, kas turima omenyje sakant „Kierkegardo ir Tolstojaus etika“, žinoma, nieko bendra neturi su elgesio taisyklių visuma, bet greičiau reiškia

tam tikrą kierkegardišką ir tolstojišką nuostatą žmogaus egzistencijos atžvilgiu, o ji (ypač tai ryšku Kierkegaardso kūryboje) balansuoja ant neišreiškiamumo ribos. Kai kalbame apie etiką ankstyvojo Wittgensteino koncepcijoje, ji yra glaudžiai susijusi su neišreiškiamumo problema, apie etiką, anot Wittgensteino, turi būti tylima. Todėl tai, kas turima omenyje sakant „etika“ ankstyvojo Wittgensteino horizonte, yra tik ypatinga dvasinė nuostata pasaulio atžvilgiu, nes etikos reiškinys sakiniams jam yra beprasmiskas kalbos vartojimas. Ši nuostata Wittgensteinui siejasi su tuo, kas mistiška. Mistika yra ypatingas santykis su pasauliu, kurio metu pasaulis atsiveria kaip daiktas savaime, pavartojus Kanto terminą, o ne kaip reikšmė ar funkcija. Taigi ankstyvasis Wittgensteinas

mato „Hertzo ir Boltzmanno“ pasaulį kaip daiktą savaime, ir šis pasaulis Wittgensteinui žadina mistinį jutimą.

B. Russellas, rašydamas pratarinę E. Gellnerio knygai *Žodžiai ir daiktai*, kurioje pirmą kartą taip atvirai ir iššaukiamai buvo užsipultas Wittgensteinas ir visa lingvistinė filosofija, komentodamas Gellnerį sakė, kad lingvistinė filosofija siekia atmesti viską, kas buvo įdomu anksčiau filosofijai, o svarbiausia – grynąjį mąstymą, kuris traktuojamas kaip liga, ir tai darydama lingvistinė filosofija „nurodo arba neišreiškiamą misticizmą, arba nuobodžią vartojimo niuansų egzėgezė“ (Gellner 1979: XIV). Manau, tai yra vienas iš tikslesnių, nors ir šaržuojančių, Wittgensteino filosofijos apibūdinimų. Toliau norėčiau patyrinėti Wittgensteino „neišreiškiamą misticizmą“, nes manau, kad orientacija į misticizmą yra svarbus Wittgensteino filosofijos poliūs, esantis šalia „nuobodžios vartojimo niuansų egzėgezės“ poliaus. Reikia pasakyti, kad Russellas, Wittgensteino mokytojas, draugas ir mokinys, daug prisidėjo prie to, kad apie ankstyvąjį Wittgensteiną būtų mąstoma kaip apie mistiką ir ne vien tik kaip apie pozityvistą. Toje pačioje Gellnerio knygos pratarinėje Russellas, nevengdamas skepsio, sako: „Už visos detalios lingvistinių filosofų argumentacijos slypi keista sauso misticizmo rūšis. Wittgensteino *Traktate* misticizmas vis dar turi tam tikrą substancionalumą, bet laikui bėgant jis nuolatos darėsi vis labiau neryškus ir apdulkęs. Nepaisant to, jis yra esminė [jo filosofijos] sudedamoji dalis. Wittgensteinas teigė, kad yra dalykų, apie kuriuos negalima kalbėti. Šis požiūris ... yra esminė viso misticizmo dalis ...“ (Gellner 1979: XIV).

Wittgensteino tyrinėjimuose, skirtuose *Traktatui*, aiški tendencija išryškinti *Traktato* „pozityvųjį“ turinį ir atmesti, kritikuoti tą *Traktato* dalį, kurioje kalbama apie tylą, parodymą ir tai,

kas mistiška (Fogelin 1987). Galimi du *Traktato* tyrimo būdai. Vienas būdas yra mėginti verifikuoti ir racionalizuoti *Traktatą*, jį įspraudžiant į bendrą mokslo ir logikos laimėjimų kontekstą, ir visai kitas būdas yra mėgintisuprasti Wittgensteino intenciją – tai, ką jis *Traktate* norėjo pasakyti. Tyrinėjant pirmuoju būdu, dažniausiai mėginama taisyti Wittgensteino raidę, o antruoju – įsiskaityti į Wittgensteino kūrybą, nieko neatmetant ir bandant pirmapradiškai suprasti jo žinią, kurią jis išsakė *Traktate*. Šiame tekste pasirinktas antrasis būdas. Skaitydamas *Traktatą* laikiausi požiūrio, kad niekas iš jo negali būti atmesta ir išbraukta. *Traktatas* turi būti suprantamas kaip organinė visuma, kurios kiekviena dalis aiškina visumą, o visuma aiškina atskiras dalis. Tik taip galima priartėti prie Wittgensteino minties turtų, kurie yra neatsiejama XX a. kultūros dalis. Mano tyrimo metodas yra hermeneutinė analitika. Tai tokia filosofinio teksto analizė, kuri yra vedama pastangosuprasti pirmąradę teksto žinią, o ne pastangos verifikuoti tekstą atsižvelgiant į savo laiko mokslinius laimėjimus. Kiekvienas filosofinis tekstas, greta mokslinio naujumo, kuris yra pavaldus laikui ir greitai sensta, turi pirmąradę įžvalgą, kuri išlieka vertinga net tada, kai teksto mokslinę vertę paneigia naujesni tekstai. Taigi nepaisant to, kad Wittgensteinas *Filosofinių tyrinėjimų* pratarinėje prisipažino, kad savo „pirmoje knygoje“ parašė daug klaidingų dalykų ir moksliniu požiūriu *Traktatas* paseno, tačiau jo pirmąradę įžvalga vis dėlto neprarado savo vertės, kaip ir Platono ar Descarteso pirmąradės įžvalgos, nepaisant gausių jų filosofijos paneigimų.

Loginiame-filosofiniame traktate mistiškumo temai yra skirti šie aforizmai:

6.44 Ne tai yra mistiška, *kaip* yra pasaulis, o tai, kad jis *yra*.

6.45 Pasaulio stebėjimas *sub specie aeternitatis* yra jo kaip apribotos visumos stebėjimas.

Pasaulio kaip apribotos visumos jūtimas yra mistinis jūtimas.

6. 522 Iš tikrųjū esama kažkas neišreiškia. Tai *nurodo* save, tai yra mistiška (Wittgensteinas 1995).

1. Pasaulio duoties faktas

Tyrimą pradėdu nuo 6.44 aforizmo. Iškart iškyla du klausimai: 1) kodėl Wittgensteinas pasaulio duoties faktui – tai, kad pasaulis *yra*, – suteikia mistinę prasmę? 2) kodėl yra mistiška tai, kad pasaulis *yra*, o ne tai, *kaip* jis *yra*? Tačiau, kad galėtume atsakyti į šiuos klausimus, turime aptarti Wittgensteino filosofinę paradigmą, iš kurios jis mąsto ir pasako minėtus aforizmus. Kas yra charakteringa ankstyvojo Wittgensteino pasaulio mąstymui ir matymui?

Ankstyvajam Wittgensteinui būdinga tai, kad jis pasauliui suteikia substancionalumą.

2.211 Jei pasaulis neturėtų jokios substancijos, tuomet tai, ar sakiny s turi prasmę, priklausytų nuo to, ar kitas sakiny s yra teisingas.

2.212 Tuomet būtų neįmanoma sudaryti pasaulio vaizdo (teisingo arba klaidingo).

Šiuose *Traktato* aforizmuose sutelkta visa klasikinės Vakarų filosofinės tradicijos išmintis, nes būtent ji pasauliui suteikia substancijos ontologinį statusą. Tuo klasikinė Vakarų filosofinė išmintis skiriasi, tarkim, nuo Rytų budistinės išminties, kuri pasauliui nepriskiria substancijos ontologinio statuso ir pasaulį laiko neegzistuojančia iliuzija. Tačiau ankstyvasis Wittgensteinas kartu su klasikine Vakarų filosofine tradicija neabejoja pasaulio realumu. Ankstyvajam Wit-

tgensteinui pasaulis *yra*. Tai, kad pasaulis *yra*, pasaulio substancionalumo samprata, kaip matome iš Wittgensteino aforizmų, turi svarbias implikacijas tiesos sampratai, nes sakinio prasmė ir teisingumas priklauso ne tik nuo kito sakinio teisingumo, bet ir nuo pačios pasaulio substancionalios esaties, apie kurią galima susidaryti teisingą arba klaidingą teiginį ar vaizdinį. Jei pasaulis neturėtų substancionalios esaties, tada nebūtų apie ką susidaryti teisingą arba klaidingą vaizdą, nes apie iliuziją, jei ji absoliuti, negalima susidaryti nei teisingo, nei klaidingo vaizdo. Taip mąsto ankstyvasis Wittgensteinas, tokias implikacijas mes galime padaryti iš jo ankstyvųjų minčių. Tačiau klasikinė, arba korespondencinė, tiesos samprata buvo sukritikuota vėlyvojo Wittgensteino *Filosofiniuose tyrimuose*, kur jis teigia: „pasakyti, kad sakiny s atitinka tikrovę (arba jos neatitinka), būtų akivaizdi nesamone“ (134). Žinoma, korespondencinė tiesos samprata nėra tobula, nes esama tokių kalbos vartojimo atvejų, kai sakiny s yra teisingas ir turi prasmę net tada, kai jis neturi ką atitikti. Taip pat tenka pripažinti, kad korespondencinė tiesos samprata yra išvestinė. Tai, kieno atžvilgiu ji yra išvedama, yra pasaulis. Pasaulis jau turi egzistuoti, kad mes jo atžvilgiu galėtume susidaryti teisingą arba klaidingą teiginį ar vaizdinį. Tačiau teisingas teiginys yra išvedamas pasaulio atžvilgiu. Ir čia mes susiduriame su klausimu, koks yra pasaulio statusas, kurio atžvilgiu yra sudaroma korespondencinė tiesos samprata, ir kas iš to išeina. Šioje situacijoje galima pasirinkti dvi galimybes: arba pasaulis turi ontologinį statusą, arba neturi. Jei pasaulis neturi ontologinio statuso, tada pasaulis yra neegzistuojanti iliuzija, kuri turi būti įveikta. Tačiau jei pasaulis turi ontologinį statusą, kaip nusprendė ankstyvasis Wittgensteinas, tada jis yra tai, kas mistiška, nes jis *yra* užuot *nebuves*. Kaip sako Wittgensteinas, mistiška, kad pasaulis *yra*.

Wittgensteinas pats savo keliu priartėja prie pagrindinio metafizikos klausimo: kodėl yra esinys, o ne niekas. Šį klausimą Wittgensteinas mąsto savitai. Wittgensteino mąstymui būtent mistiška yra tai, kad esinys *yra*, o ne niekas. Tai gi Wittgensteino mąstyme pagrindinis metafizikos klasimas, kodėl yra esinys, o ne niekas, įgauna nusistebėjimo formą: mistiška, kad esinys *yra*.

Wittgensteinas klausimui, *kaip yra* pasaulis, priešina tokią nuostatą, kuri remiasi suvokimu, *kad yra* pasaulis. Klausimas, *kaip yra* pasaulis, – tai gamtos ir apskritai visų kitų mokslų klausimas. Mokslai tiria pasaulio struktūrą, kuri turi atskleisti, kaip yra sudarytas pasaulis ir kaip funkcionuoja. Tarkime, chemija aprašo pasaulio elementus, kurių deriniai sudaro pasaulio materiją. Pasaulio materijos skaidymas į sudėtinus elementus turi atsakyti į klausimą, *kaip yra* pasaulis. Tam tikras tam tikrų elementų derinys yra tam tikros materijos egzistavimo priežastis. Tai gi mokslas ieško to, kas yra, priežasčių. Ir tuo būdu jistai, kas yra, redukuoja į tai, kaip yra: į priežasčių grandines. Atsakyti į klausimą, kaip egzistuoja pasaulis, – tai nurodyti to, kas yra, priežastį. Mokslinis pažinimas juda pasaulio sąrangos priežasčių grandinėmis. Tokią analogišką fundamentaliajam gamtos mokslui nuostatą aptinkame ir lingvistikoje bei semiologijoje. Šie kalbos mokslai taip pat išlaisvina semiozės procesą, kai vieni ženklai be perstojo nurodo į kitus ženklus ir šioje nuorodų žaismėje kuria prasmę, kai prasmė konstituoja ne per ženklo nuorodą į nekalbinę esatį, bet per vieno ženklo nuorodą į kitą ženklą ir šioje nuorodoje atsirandantį vieno ženklo skirtumą nuo kito. Taip pat pripažįstama nuostata, kad niekas negali sustabdyti semiozės proceso, kuris yra suprantamas kaip begalinis. O kiekvienas bandymas sustabdyti semiozės procesą fiksuojant jo ribas yra suprantamas kaip represija, kuri turi būti atšaukta. Post-

modernistas kalbos filosofas J. Derrida skelbia, kad nėra transcendentinio signifikato, į kurį būtų galima subordinuoti semiozės procesą, o yra tik begalinės signifikantų grandinės, kuriose per vienų ženklų skirtumą nuo kitų ženklų produkuojasi prasmė. Tai gi kalbos moksluose yra pripažįstamas priežastinių grandinių begalinumas ir tvirtinama, kad niekas negali sustabdyti semiozės grandinių rasties ir sklaidos. Šios begalinės priežastinės arba nuorodų grandinės, kurias išlaisvina poststruktūralistiniai kalbos mokslai, yra pasaulio *kaip* atskleidimas. Tai nesibaigiančių pasaulio profilių, pavidalų ir reikšmių išlaisvinimas, kuris rodo, kaip yra pasaulis, tačiau, pridursime, nerodo, kad pasaulis *yra*. Tai gi mokslai atveria nesibaigiantį pasaulio *kaip*.

Paulis Daviesas rašo: „mes norėtume paaiškinti pasaulį fundamentalesniais terminais, galbūt kompleksu priežasčių, kurios remiasi kai kuriais dėsniais ar fizineis principais, bet tada taip pat mes siekiame paaiškinti šį fundamentalesnį lygį, ir taip toliau. Kur ši samprotavimo grandinėveda? Labai sunku susitaikyti su begaliniu regresu“ (Davies 1993: 249–250). Tai gi mokslo pažintinis procesas veda į begalybę. Tai vyksta ir fundamentaliuose gamtos, ir humanitariniuose kalbos moksluose. Ar judėdamas pasaulio priežasčių grandinėmis mokslas prieis iki ribos, už kurios jau nebegalimas skaidymas į dar tolimesnes priežastis? Daviesas sako: „visada bus paslaptis visatos gale“ (Davies 1993: 252). Tai gi galų gale mes turėtume sustabdyti pasaulio priežasčių grandinę ir sustoti ties visatos paslaptimi. Sustabdyti tyrimą to, *kaip* visata egzistuoja, ir pripažinti, *kad* ji tiesiog *egzistuoja*. Tai gi mąstymas, mąstydamas pasaulį, prieina ribą, ties kuria nustoja kelti klausimą apie pasaulio *kaip* ir kelia klausimą apie pasaulio *kad*. Taip jis susiduria su faktu, *kad pasaulis yra*, ir ima kelti klausimą apie pasaulio *kas ir kad*. Wittgensteinas tai daro *Traktate*, pereidamas nuo pasaulio

kaip prie pasaulio *kad* perspektyvos. Pasaulio *kaip* perspektyva yra „Hertzo ir Boltzmanno“ perspektyva, o pasaulio *kad*, arba *yra*, perspektyva – tai „Kierkegaardo ir Tolstojaus“ perspektyva. Taigi *Traktate* atrandame dvi perspektyvas. Vieną perspektyvą galima vadinti gamtamokslinė, o kitą – mistinė. Gamtamokslinė perspektyva aprašo pasaulio *kaip*, o mistinė konstatuoja pasaulio *kad* perspektyvą. Negalima sakyti, kad pasaulio *kaip* perspektyva yra svarbesnė už pasaulio *kad* perspektyvą, nors apie *kaip* perspektyvą galima kalbėti, o apie *kad* perspektyvą turi būti tylima.

Tačiau Wittgensteinas sukonkretina tai, kas, jo nuomone, yra mistinis jautimas:

6.45 Pasaulio stebėjimas *sub specie aeternitatis* yra jo kaip apribotos visumos stebėjimas.

Pasaulio kaip apribotos visumos jautimas yra mistinis jautimas.

Taigi mistiška yra tokia pasaulio žiūra, kuriai pasaulis atsiveria visas iš karto kaip visuma, o tai Wittgensteinas vadina pasaulio, kaip apribotos visumos, jautimu. Taip pasaulis – kaip apribota visuma – gali būti matomas iš amžinybės perspektyvos.

Manau, kad pasaulio stebėjimo iš išorės ir iš vidaus skirtis yra esminga, norint suprasti skirtumą tarp ankstyvojo ir vėlyvojo Wittgensteino. Ankstyvasis Wittgensteinas į pasaulį žvelgia iš išorės ir jį suvokia kaip apribotą visumą. Tai patvirtina Michaelis P. Hodgesas savo knygoje *Transcendencija ir Wittgensteino traktatas* (Hodgesas 1990: 14). Žiūrėjimą į pasaulį iš išorės ir iš amžinybės perspektyvos Hodgesas vadina *Traktato* transcendencija. Tai charakteringas ankstyvojo Wittgensteino žiūros į pasaulį bruožas. Tačiau stebėtojas esti pasaulio viduje. Patekti anapus pasaulio padeda tik idealizacija. Vėlyvasis Wittgensteinas skirtingai žiūri į pasaulį

iš vidaus ir jį suvokia ne kaip ribotą visumą, bet kaip elementų begalybę. Tokia pasaulio elementų begalybė yra kalbiniai žaidimai. Taigi ankstyvajam Wittgensteinui yra būdingas transcendentinis požiūris į pasaulį, o vėlyvajam – imanentinis. Beje, vėlyvasis Wittgensteinas, žiūrėdamas imanentiniu žvilgsniu į pasaulį, pabrėžia, kad savaime pasaulyje ir kalboje nėra nieko mistiška ir kad patys filosofai mistifikuoja pasaulį ir kalbą.

2. Pasaulis ir jo prasmė

Wittgensteinas *Traktatą* pradeda apibrėždamas, kas yra pasaulis:

1. Pasaulis yra visa, kas yra.

1.1 Pasaulis yra faktų, ne daiktų visuma.

1.13 Faktai loginėje erdvėje yra pasaulis.

1.2 Pasaulis dalijasi į faktus.

Traktato pabaigoje jis kalba apie pasaulio prasmę:

6.41 Pasaulio prasmė turi būti už pasaulio. Pasaulyje visa yra taip, kaip yra, ir visa nutinka taip, kaip nutinka; jame nėra jokios vertės – o jeigu ji būtų, ji neturėtų jokios vertės.

Jei yra vertė, turinti vertę, ji turi būti už visų nutikčių ir taip-būties. Nes visos nutiktys ir taip-būtis yra atsitiktinės.

Kas daro tai neatsitiktinį, negali būti pasaulyje, nes kitaip tas būtų vėl atsitiktina.

Tas turi būti už pasaulio.

6.4312 Gyvenimo mįslės sprendimas erdvėje ir laike yra už erdvės ir laiko.

(Ne gamtos mokslų problemos čia turi būti sprendžiamos.)

6.432 *Kaip* yra pasaulis – visiškai nesvarbu Auksčiausiajam. Dievas neatsikleidžia pasaulyje.

Užrašuose randame tos pačios temos plėtotę:

Ką aš žinau apie Dievą ir gyvenimo tikslą¹?

Aš žinau, kad šis pasaulis yra.

Kad aš esu patalpintas jame, kaip mano akis savo regėjimo lauke.

Kad jis turi kai ką problemiška, ką mes vadiname jo prasme.

Kad ši prasmė yra ne jame, bet už jo. (...)

Gyvenimo prasmę, t. y. pasaulio prasmę, mes galime pavadinti Dievu.

Ir tuo susieti Dievo palyginimą su tėvu.

Malda yra mąstymas apie gyvenimo prasmę.

1916 06 11

Šiuose fragmentuose Wittgensteinas sugreina vidinę ir išorinę, šiapusinę ir anapusinę, imanentinę ir transcendentinę pasaulio žiūros perspektyvas. Imanentinei perspektyvai būdinga tai, kad ji nemato pasaulio prasmės ir vertės. Kai subjektas žiūri į pasaulį, jis mato tik faktus. Šie faktai ir yra pasaulis. Tačiau imanentinei žiūrai atsiveriantys pasaulio faktai neturi jokios vertės. Nėra savaime vertingų faktų. Jų vertė glūdi anapus jų ir pasaulio. Taip pat pasaulis savaime nėra prasmingas. Jis pats yra beprasmis. Pasaulio prasmė, kaip ir vertė, glūdi anapus jo. Tačiau tai, kad pasaulis savaime neturi jokios prasmės bei vertės, ir yra problemiška, nes subjektas turi gyventi pasaulyje. O tam, kad jis galėtų jame gyventi, jam reikia žinoti pasaulio prasmę. Tačiau Wittgensteinas sako, kad gyvenimo ir pasaulio prasmė glūdi anapus jo. Taigi subjektas turi gyventi pasaulyje, kai gyvenimo ir pasaulio prasmė yra anapus jo. Gyvenimas klostosi šiaupus, o jo prasmė yra anapus. Wittgensteinas sako, kad gyvenimo ir pasaulio prasmę galime vadinti Die-

vu. Taigi Dievas gyvenimui ir pasauliui suteikia prasmę ir pasaulis yra prasmingas Jo šviesoje. Gyventi prasmingai yra gyventi Dievo šviesoje.

Puikios studijos, gvildenančios mistiškumo problemą Wittgensteino filosofijoje, autorius Russelas Nielis rašo: „bet „pasaulis,“ kurį Wittgensteinas nužymėjo *Traktate*, buvo paprasčiausiai toks pasaulis, anapus kurio yra stovima (ekstasis) mistinio skrydžio dėka, *Traktato* loginė sistema buvo kruopštus nužymėjimas profaniško pasaulio, kuris yra paliekamas už nugaros transcendentinio susitikimo su tuo, kas Šventa (Sacred), metu. Teiginį 6.432 – „Dievas neat-siskleidžia pasaulyje“ galima vadinti miniatiūri- niu *Traktatu*“ (Nieli 1987:98). Tą perspektyvą, iš kurios buvo parašytas *Traktatas*, Nielis vadi- na mistiniu skrydžiu. Wittgensteinas rašo paki- lęs virš pasaulio ir dėl to jam pasaulis atsiveria kaip apribota visuma, kuri jam žadina mistinį jutimą. Tačiau tik taip mistiniu skrydžiu paki- lus virš pasaulio, anot Wittgensteino, galima pa- matyti pasaulio ir gyvenimo prasmę, nes ji glūdi ne pasaulyje, o anapus jo – Dieve. Kad pažintum pasaulio prasmę, reikia transcendavimo jude- sio, arba mistinio skrydžio. Transcendavimo ju- desį, kurio metu atsiskleidžia gyvenimo ir pa- saulio prasmė, Wittgensteinas vadina malda.

Wittgensteino *Traktatas* parašytas jaučiant griežtą ribą tarp šiapusinio ir anapusinio pasau- lio. Wittgensteinas sako, kad 6. 432 „Dievas neat- siskleidžia pasaulyje.“ Be to, šis šiapusinis pasau- lis yra beprasmis ir bevertis. Atsakyti į gyvenimo prasmės klausimą negalima iš pasaulio vidaus. 6.4312 „Gyvenimo mįslės sprendimas erdvėje ir laike yra už erdvės ir laiko“. Taigi raktas į Wit- tgensteino *Traktatą* yra transcendencija, arba Die- vas. Nes Dievas yra ta instancija, kuri *Traktato* pasauliui teikia prasmę ir vertę. Jei Dievo nėra, tada viskas beprasmiška. Tokia išvada plaukia, kai įsigilini į *Traktato* teiginius. Tiesa, ši Wittgenstei- no intencija ilgą laiką buvo nesuprasta. Vienos

¹ Cituojama iš Ludwig Wittgenstein. *Užrašai 1914–1916*. Vilnius: Pradai, 2001.

ratelio nariai akcentavo tik šiaipusinę *Traktato* perspektyvą ir nematė ar nenorėjo matyti *Traktato* transcendencijos. Bet jei ji yra nematoma, tada iškreipiama Wittgensteino raidė. Objektivus požiūris į Wittgensteino *Traktato* raidę reikalauja aptarti *Traktato* transcendencijos sampratą.

3. Neišreiškiamumo problema ir tai, kas mistiška

Wittgensteinas sako:

4.12 Sakinys gali atvaizduoti visą tikrovę, tačiau jis negali atvaizduoti to, ką jis privalo turėti bendra su tikrove, kad galėtų ją atvaizduoti, – loginės formos.

Kad galėtume atvaizduoti loginę formą, turėtume persikelti su sakiniais už logikos, t. y. už pasaulio.

4.121 Sakinys negali atvaizduoti loginės formos: ji atsispindi jame.

To, kas atsispindi kalboje, ji negali atvaizduoti.

To, kas išsireiškia kalboje, negalime išreikšti kalba.

Sakinys *rodo* loginę tikrovės formą.

Traktato pabaigoje Wittgensteinas teigia:

6.36 Jei būtų priežastingumo dėsnis, jis skambėtų taip: „Yra gamtos dėsniai“.

Bet, žinoma, tai negali būti pasakyta: tai *rodo save*.

6.522 Iš tikrųjų esama kažkas neišreiškiamas.

Tai *rodo save*, tai yra mistiška.

Traktate parodymo ir neišreiškiamumo temos lieka miglotos ir neaiškios tol, kol mes jų nesusiejame su mistine žiūra. Jei atmetame mistinę žiūrą, tada mums belieka kritikuoti aforizmus apie parodymą ir neišreiškiamumą kaip pseudoteiginius, nes jie nekalba apie pačius faktus. Tai, ką *rodo* sakinys ir kas negali būti pasakyta, atsiveria mistinei žiūrai. Tai mistinis juti- mas, išplaukiantis iš kalbos patirties.

Tai, ką galima pavadinti mistinės žiūros tašku, kuris, kaip buvo sakyta, lokalizuoja *save* anapus pasaulio, yra, pasitelkus Aristotelio terminiją, trečiojo žmogaus taškas. Trečiojo žmogaus problema *Traktate* yra fundamentali. Wittgensteinui reikalingas trečiasis, kuris susietų sakinį ir tikrovę. Ne kam kitam, o būtent trečiajam, sakinys *rodo* loginę tikrovės formą. Trečiasis yra toks subjektas, kuris „nepriklauso pasauliui“, bet yra „pasaulio riba“. Būdamas ties pasaulio riba, o tai reiškia, kad žiūrėdamas į pasaulį iš išorės, trečiasis mato tai, kaip teiginys *rodo* loginę tikrovės formą. Tik iš trečiojo taško galima matyti tai, kas *rodo save*. Šiuo požiūriu *Traktatas* neabejotinai yra platoniškas veikalas, ir jo kritika daug kuo analogiška Platono kritikai, kurią išsakė Aristotelis. Beje, perėjimas nuo anks- tyvojo prie vėlyvojo Wittgensteino yra perėjimas nuo platoniškos prie aristoteliškos žiūros, t. y. nuo transcendentinės prie imanentinės. Tačiau mums svarbu tai, kad Platono žiūra yra be išimčių mistinė. Todėl *traktato* platonizmas liudija *save* mistinėmis temomis.

Šią *Traktato* problemą yra aptaręs R. Rorty. Duočių, kurios yra savireferentiškos ir nėra redukuojamos į kitas duotis, problemą, anot Rorty, mes aptinkame ne tik Platono idėjų pavidalu, bet ir kantiškų kategorijų arba Russello loginių objektų pavidalu. Visos šios duotys veda į trečiojo žmogaus problemą, kurią, anot Rorty, išvėlgė Wittgensteinas. Platono idėjas, Kanto kategorijas ir Russello loginius objektus Rorty vadina A duotimis. Jos kontekstualizuoja ir aiškina, bet pačios negali būti kontekstualizuotos ir paaikšintos, nes tai nulemtų begalinį regresą. Žemesnės duotis, „kurios turi būti susietos, kad taptų prieinamos,“ Rorty vadina B duotimis.

Tokią poziciją, kad egzistuoja nekontekstualizuojamos ir nepaaikškinamos duotys, pavadinkime idealizmu. O priešinga pozicija būtų natūralizmas. Natūralizmą Rorty apibrėžia kaip

poziciją, pagal kurią nėra nesąlygiškų ir nepriežastinių galimybės sąlygų ir kiekvienas aiškinimas yra priežastinis to, kas aktualiai yra, aiškinimas. Rorty sako, kad „Wittgensteino *Traktatą* galima skaityti kaip herojišką pastangą apsaugoti filosofiją nuo natūralizmo tvirtinant, kad A objektai turi būti neišreiškiami, kad jie gali būti parodyti, bet ne pasakyti, kad jie niekada negali būti prieinami taip kaip B objektai“ (Rorty 1991: 55).

Kaip neišreiškiamumas gali sietis su tuo, kas mistiška? Mistiškumas ir neišreiškiamumas priklauso tai *Traktato* sričiai, apie kurią turi būti tylima. Juk *Traktatas* baigiamas septintuoju aforizmu: „Apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“. Negalima kalbėti apie tai, kas neišreiškiamą, kas nesiduoda reprezentuojama kalbos ir kas tik rodo save. Taigi tylėjimo sfera sutampa su to, kas yra neišreiškiamą ir tik rodo save, sfera. Ir tai yra mistiška. Tylos sfera Wittgensteinui nėra negatyvi, nes tylos, kaip neišreiškiamumo sferoje, dalykai rodo save ir leidžia save suprasti. Supratimo sfera Wittgensteinui yra platesnė už vien tik to, kas gali būti pasakyta ir išreikšta, sferą, nes gali būti suprasta ir tai, kas gali būti tik parodoma, bet negali būti pasakyta. Wittgensteino mokinys Normanas Malcolm, kalbėdamas apie šią traktato problemą, rašo: „viskas, kas gali būti pasakyta, gali būti pasakyta aiškiai, bet ne viskas, kas gali būti suprasta, gali būti pasakyta“ (The encyclopedia 1967: 330). Tai, kas gali būti suprasta, apima ir profanišką, ir mistišką arba sakralinę sferas, bet tai, kas gali būti pasakyta, – tik profanišką sferą. Didelė dalis sakralinės sferos gali būti tik parodyta, o tiksliau, ji pati rodo save ir yra tai, kas mistiška.

Wittgensteinas sako: „*Mano kalbos ribos* žymi mano pasaulio ribas 5.6“. Tai, ką jis vadina kalbos ribomis, nėra tik išreiškiamumo ribos. Pasaulis Wittgensteinui nesutampa viensu tuo, kas pasakoma ir išreiškiamą, nes Wittgensteinui kal-

bos funkcija nėra vien galimybė pasakyti, bet ją sudaro ir galimybė parodyti. Kalba ne tik sako, bet ir rodo. O kadangi mano pasaulio ribos yra drauge ir mano kalbos ribos, kaip sako Wittgensteinas, tai pasaulis ne tik reiškiasi, bet ir rodo save. Pasaulio reikimasis sutampa su profaniškumo sritimi, o pasaulio savęs rodymas sutampa su mistiškumo sritimi. Be to, pasaulis nėra tik raiška, nėra tik tai, kas pasakoma ir išreiškiamą, bet ir tai, kas neišreiškiamą, kas rodo save ir yra mistiška.

Taigi *Traktatui* būdingas intuicionizmas, nes kalbos ir pasaulio loginė forma save parodo per pirmąją intuiciją. Tačiau Wittgensteinas vartoja ne intuicijos, o mistiškumo sąvoką. Pirmąją pasaulio ir kalbos loginės formos intuicija atveria tai, kas mistiška. Taigi Wittgensteino traktate aptinkame mistiškumo problematiką, bet jos šerdis ir laidininkas yra pirmąją intuicija, kuri padeda įžvelgti kalbos ir pasaulio loginę formą. Pasaulio ir kalbos (o Wittgensteinui tai yra viena, nes pasaulio ribos jam yra kalbos ribos) loginė forma yra neišreiškiamą, ją galima tik parodyti, o tai reiškia, kad apie ją galima turėti *tik* pirmąją intuiciją, tiesioginę ir išraiška nesutarpintą įžvalgą.

4. Wittgensteino pasaulio žiūros nužmoginimas

Wittgensteino pasaulis yra visų pirma faktų apie daiktus, o ne žmones pasaulis. Jame nėra vietos nei asmeniui, nei subjektui. Žmogus jame yra traktuojamas kaip daiktas, kuris niekuo nesiskiria nuo kitų daiktų. Žmogus Wittgensteinui visų pirma yra kūnas, kuris atrandamas pasaulyje, kaip kad atrandami kiti daiktai:

5.631 Mąstančio, atvaizduojančio subjekto nėra.

Jei rašyčiau knygą „Pasaulis, kokį randu“, tuomet turėčiau joje papasakoti ir apie savo

kūną ir pasakyti, kurios jo dalys paklūsta mano valiai, kurios nepaklūsta ir t. t. Tai ir yra metodas izoliuoti subjektą arba veikiau parodyti, kad viena svarbia prasme nėra jokio subjekto: kaip tik apie jį vienintelį *negalėtų* būti kalbama šioje knygoje.

5.632 Subjektas nepriklauso pasauliui, bet jis yra pasaulio riba.

Iškeldamas anapus pasaulio jo prasmę, Wittgensteinas anapus pasaulio iškelia ir visa tai, kas žmogiška (plg. Gyvenimo mįslės sprendimas erdvėje ir laike yra už erdvės ir laiko. 6.4312). Taip Wittgensteinas dehumanizuoja ir nužmogina pasaulį. *Traktato* pasaulyje neįmanomi tokie žmogaus pasaulį organizuojantys ir konsoliduojantys dalykai kaip etika ir politika. O jei politika būtų vykdoma *Traktato* pasaulyje, išplaukiant iš jo struktūros, tai ji neišvengiamai būtų totalitarinė. Nes jei pasaulio prasmė yra anapus pasaulio, tai tada, kai pasaulis imamas organizuoti pagal prasmę, esančią anapus pasaulio, ji tampa represyvi pasaulio atžvilgiu. Politika negali būti organizuojama pagal išoriškus politikai principus, nes tada tie principai gali būti represyvūs politinės tikrovės atžvilgiu. Tai liudija totalitarinių režimų patirtis. Kai imama vykdyti politika remiantis koku nors nacistiniu ar klasių kovos principu, kuris savaime yra išoriškas politinei tikrovei, nes tai yra ideologijos, represyvios heterogeniškos politinės tikrovės atžvilgiu, tada tokia politika ima naikinti ir represuoti heterogenišką politinę tikrovę.

Pranzūzų mąstytojas postmodernistas Jeanas Baudrillardas, kuris mąsto atsižvelgdamas į XX a. totalitarizmo patirtį ir yra kritiškas moderno pretenzijoms racionalizuoti ir homogenizuoti pasaulį, kitaip nei Wittgensteinas mano, kad pasaulis anapus savęs neturi jokios prasmės: „Pasaulis neturi ekvivalento. Tai, galima pasakyti, būtų jo definicija arba jos stoka. Jokio

ekvivalento, jokios kopijos, jokios reprezentacijos, jokio veidrodžio. Bet koks veidrodis vis tiek būtų pasaulio dalis. Nėra vietos pasauliui ir jo kopijai. Taigi negali būti pasaulio verifikavimo“ (Baudrillard 2001: 3).

Taigi Wittgensteino pasaulio ir kalbos verifikacijos idėja yra galima tik dėl to, kad jis dehumanizavo pasaulį. Žmogaus žiūros tašką, iš kurio yra stebimas pasaulis, jis iškėlė anapus pasaulio. Subjektas, anot Wittgensteino, yra ne pasaulio dalis, bet jo riba. Taigi Wittgensteino žiūra *Traktate* yra dieviška. Wittgensteinas į *Traktato* pasaulį žvelgia kaip Dievas: iš aukštumų ir iš anapus pasaulio. Tuo jis gali realizuoti savo kaip teoretiko aistrą pažinti ir mąstyti pasaulį.

Kad būtų galima realizuoti pasaulio verifikacijos idėją, reikia: 1) kad pasaulis būtų dehumanizuotas ir 2) kad į pasaulį būtų žvelgiama iš dieviškos perspektyvos. Jei mes mėginame humanizuoti pasaulį, kaip tai daro Baudrillardas kritikuodamas moderną kultūrą kaip antihumanistinę, tada mes turime pripažinti nelygstamą pasaulio vertę, jo nepakartojamumą ir vienkartinumą, kitaip tarus, aprašyti pasaulį subjektyvistinėmis ir personalistinėmis kategorijomis. (Wittgensteinas, atvirkščiai, pasaulį aprašo antisubjektyvistinėmis ir antipersonalistinėmis kategorijomis. Kaip tik dėl to, kad pasaulis nėra nelygstamas, jis gali būti reprezentuojamas ir verifikuojamas.) Kai pasaulis aprašomas subjektyvistinėmis ir personalistinėmis kategorijomis, tada reikia pripažinti, kaip sako Baudrillardas, kad pasaulis neturi jokio ekvivalento ir yra nerepresentuojamas ir neverifikuojamas. Atsisakyti reprezentacijos ir verifikacijos idėjos reiškia pripažinti pasaulio humaniškumą, nes tada apie jį kalbama subjektyvistinėmis ir personalistinėmis – žmoniškomis, humanistinėmis – sąvokomis. Tik toks pasaulio humanizavimas leidžia išvengti totalitarizmo, kurį implikuoja Wit-

Wittgensteino *Traktatas*: pasaulis neturi jokios vertės, o pasaulio prasmė yra anapus jo. Įprasminti „bevertį“ pasaulį prasme, „esančia anapus pasaulio“, – tai neišvengiamai imtis prievartos pasaulio atžvilgiu, nes apie tai, koks turi būti pasaulis, pasakoma ne iš pasaulio vidaus, o iš anapus pasaulio, primetant pasauliui „jam privalomą“ pavidalą iš išorės.

Wittgensteinas buvo neteisis sakydamas, kad pasaulis neturi jokios vertės, o pasaulio prasmė yra anapus pasaulio. Pasaulis turi vertę ir prasmę, nors ta vertė ir prasmė yra ne absoliuti, o santykinė. Negalima pasaulio matuoti tik standartais, ateinančiais iš anapus pasaulio. Tai iliustruoja mąstytojų postmodernistų, kurie mąsto atsižvelgdami į modernio totalitarinę patirtį, darbai, ypač tie, kurie skirti apmąstyti politikos klausimą, o šis jau savaimė yra skaudi tema, nes visa modernio totalitarinė prievarta buvo vykdoma politinių struktūrų. Baudrillardas sako: „Kitos sferos – politika, teisė ir estetika – yra charakterizuojamos to paties neekvivalentiškumo ir taip pat to paties ekscentriškumo. Tiesiog jos neturi jokios prasmės anapus jų ir negali būti iškeistos į ką nors kita. Politika yra pripildyta ženklų ir prasių, bet, žiūrint iš išorės, to neturi. Ji neturi ko pateisinti universaliu lygiu (visi bandymai pagrįsti politiką metafiziniu ar filosofiniu lygiu žlugo)“ (Baudrillard 2001: 4).

Taigi ankstyvojo Wittgensteino misticismas, kai žmogaus gyvenimo prasmė grindžiama

struktūromis, esančiomis anapus laiko ir erdvės, nėra iki galo teisingas ir jo politinis sekmuo nėra visai korektiškas, nes implikuoja totalitarizmo pavojų ir dehumanizuoja pasaulį. Wittgensteino misticismas dehumanizuotas, ir tai yra ydinga tendencija, nes nieko nesako, kaip gyventi žmogui, kuris turi priimti etinius ir politinius sprendimus *šiam* pasaulyje. Ankstyvojo Wittgensteino filosofija yra antietiška ir apolitiška, ji neprisiima atsakomybės už pasaulį, kuriame gyvena filosofas. Tokia laikysena po modernio totalitarinių režimų patirties yra nepateisinama, filosofas turi būti atsakingas už pasaulį, kuriame gyvena.

Išvados

1. Wittgensteino *Traktate* mistiškumo temai skirti aforizmai nėra atsitiktiniai, nes juose išsakoma tai, ką žadina gamtamokslio aprašytas pasaulis, kai į jį žiūrima kaip į visumą. Jis žadina mistinį jutimą.

2. Wittgensteinas į pasaulį žvelgia iš išorės, o ne iš vidaus. Būtent tokia žiūra jam leidžia patirti mistinį pasaulio jutimą.

3. Mistinį jutimą žadina pasaulio duoties faktas, o ne pasaulio funkcija arba reikšmės.

4. Wittgensteinui mistinį jutimą žadina faktai apie *daiktus*, o ne *žmoniškumo* pasaulis. Iš to galima daryti išvadą, kad Wittgensteino mistika yra dehumanizuota.

LITERATŪRA

1. Baudrillard, J. 2001. *Impossible Exchange*, translated by Chris Turner. London; New York: Verso.

2. Davics, P. 1993. *The mind of God, Science and the Search for Ultimate Meaning*. London: Penguin books.

3. *The Encyclopedia of Philosophy*. 1967. Ed. Paul Edwards, vol. 7. Macmillan Publishing Co, New York: Inc. and Frec Press, London: Collier Macmillan Publishers.

4. Fogelin, R. J. 1987. *Wittgenstein*. London and New York: Routledge.

5. Gellner, E. 1979. *Words and Things, An Examination of, and an Attack on, Linguistic Philosophy*, London. Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.

6. Hodges, M. P. 1990. *Transcendence and Wittgenstein's Tractatus*. Philadelphia: Temple University Press.

7. Rorty, R. 1991. *Essays on Heidegger and others*. Vol. 2. N. Y.: Cambridge University Press.

8. Nieli, R. 1987. *Wittgenstein: From Mysticism to Ordinary Language*. New York: State University of New York.

9. Wittgenstein, L. 2001. *Užrašai 1914–1916*. Vilnius: Pradai.

10. Vitgenšteinas, L. 1995. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

WITTGENSTEIN: MYSTICAL THAT THE WORLD EXISTS

Augustinas Dainys

Summary

The article discusses aphorisms of Wittgenstein's „Tractatus Logico-Philosophicus“ related to the issue of mysticism. It considers their place in the „Tractatus“ in general. It analyses how they turn the „Tractatus“ into an exceptional work of philosophy of language. The „Tractatus“ has two sides; while one discusses one side, she has to remain silent about the other side. The relationship between natural science and mystical perspectives is analysed. It is demon-

strated that the „Tractatus“ is written from the transcendental perspective, i. e. looking at the world from outside, just like the Lord does it. Platonism of the „Tractatus“ and emerging problem of the third person is discussed. The dehumanising tendency of Wittgenstein's outlook and the possible totalitarian implications are disclosed.

Keywords: world, natural science, mystical, transcendence, showing.

Įreikta 2002 06 20